

CUMHURİYET'İN İLANINI YAŞAYANLAR - 3

"ADIM ADIM CUMHURİYETE DOĞRU"

Nazmi Kal

Cumhuriyet'in ilanını yaşıyanlar: Adım adım Cumhuriyet'e doğru

MDM

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. kuruluş yılını yaşıyoruz. Günümüzde Cumhuriyet'in ilanına tanık olmuş kişileri bulabilmek artık olanaksız.

1973'te yani Cumhuriyet'in 50. yılında Cumhuriyet'in ilanını yaşamış kişiler aramızda idiler. O yıllarda televizyonda yapımcı idim. O günleri gazeteci, politikacı olarak yaşamış kişilerin anılarına dayanarak bir televizyon programı hazırlamıştım.

Cumhuriyet'in 50.yılında hazırladığım bu programda İsmet İnönü, 2. Dönem Ergani Milletvekili İhsan Hamit Tigrel, Milletvekili Hikmet Bayur, Milletvekili ve General Fahrettin Altay, Gazeteciler Münir Müeyyet Bekman ve Mecdi Sadrettin Seyman, 1923'te TBMM'de zabıt kâtabi olarak görev yapan Ord. Prof. Dr. Hıfı Veldet Velidedeoğlu gibi cumhuriyetin ilanı günlerinin öncesini ve sonrasını yaşamış kişilerle konuşmuştum.

Bu konuşmaları yazı dizisi haline getirdim ve yayımlıyorum.

Adım adım Cumhuriyet'e doğru

Atatürk Cumhuriyet'i ilan edecekti. Ancak uygun zaman ve zemin arıyordu. Biz şimdi biraz daha gerilere gidelim ve olayları kısaca hatırlatalım.

2 Ağustos 1923'te ikinci Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışmalarına başladı. Meclis çalışmalarına başlamadan önce önemli birçok sorunlar açıklığa kavuşmuştu. 1 Kasım 1922'de padişahlık kaldırıldı. 17 Kasım 1922 tarihinde padişah İngilizlere sığındı. 18 Kasım 1922'de Abdülmecit halife seçildi. Yeni halifenin göreve başlamasında yapılan dualar Türk tarihinde ilk kez Arapça yerine Türkçe yapıldı. Bununla Türk devletinin temel yapı taşlarından biri olan Türkçenin hayatımızdaki yeri ve önemi anlatılmak isteniyordu. Bu, çok önemli bir olaydı. 2 Ekim 1923'te başka bir mutlu olay yaşandı. O gün yabancı işgal kuvvetleri İstanbul'u terk ettiler. Artık Türk topraklarında hiçbir yabancı asker kalmamıştı.

Bu ayın en önemli olayı Ankara'nın başkent oluşudur. 9 Ekim'de İsmet İnönü ve 14 arkadaşı Ankara'nın başkent olması için bir önerge hazırladılar. Önerge kabul edildi. Ekim ayında önemli başka olaylar geliyordu. Zaman bir şeylere gebeydi.

Cumhuriyet'i ilan etmek için Atatürk yeni milletvekillerinin düşüncelerini öğrenmek istiyor, nabız yokluyordu. Görüştüğü kişilerden biri de Fahrettin Altay idi.

Nazmi Kal: Sayın Altay, Cumhuriyet'in ilanından önce Atatürk ile konuştunuz mu?

Fahrettin Altay: Atatürk bana, "Cumhuriyet konusunda ne düşünüyorsunuz, reyiniz ne?" dedi.

Ben, "Cumhuriyet yönetimindeyiz zaten, millî hükümetin mahiyeti bu değil mi?" dedim.

"Hayır, Cumhuriyet'te değiliz, Birinci Büyük Millet Meclisinde saltanat müessesesi duruyor. Saltanat düşmüş değildir, saltanat müessesesini düşürmek için meclisin cumhuriyetin ilanı lazımdır, cumhuriyet ilan olunursa saltanat müessesesi doğal olarak düşer. Bu konuda sizin fikriniz nedir?" dedi.

"Elbette bu fikirdeyim, hep bu fikre hizmet ediyoruz." dedim.

"O hâlde komutayı bırakmayın." dedi.

Yeni ordu teşkili işleri vardı. Ordunun başında kaldım. Ankara'ya gitmedim. Bu arada cumhuriyet ilan edildi, zaten cumhuriyet ilan edilmiş gibi bir şeydi. Bu yüzden cumhuriyeti ilan eden mecliste bulunmadım.

Kal: Karşı olanlar var mıydı?

Altay: Sonradan kendine katılan bazı kumandanların aksi fikirde olduklarını işitmişim ama pek iyi bilmiyorum. Cumhuriyet'in ilanında Atatürk'ün ordusu müttehit (birleşmiş) bir fikirde idi. Bütün kumandanlar efradına varana kadar hepsi Atatürk ne derse o olsun fikrinde idiler. Cumhuriyet'in ilanının doğru olup olmadığını kimse münakaşa etmiyordu. Atatürk böyle istiyor böyle olsun, fikri yürüyordu. Ekim ayı içinde olaylar hızla geliyordu. Genç aydınlardan kurulu 11 Ağustos 1923'te ilk toplantısını yapan ikinci meclis verimli çalışıyordu. Ama daha verimli çalışma olanaklarını engelleyen bir eksiklik vardı. Anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesi gerekliydi.

(İkinci Meclis bir Reform Meclisi olacaktı. Gerçekten de öyle oldu. Kısa sürede çok önemli kararlar alındı. 9 Eylül 1923'te Halk Fıkrası resmen kuruldu. 6 Ekimde Türk ordusu İstanbul'a girdi. Artık vatanda tek düşman askeri kalmamıştı. Bu ayın en önemli kararlarından biri Ankara'nın başkent olması ile ilgiliydi. 9 Ekim'de İsmet İnönü ve 14 arkadaşının bir önergesi ile Ankara'nın Başkent oluşu kabul edildi.)

Nazmi Kal: Gazeteciler olup bitenden haberdar mıydılar? Atatürk'ün kafasından geçen cumhuriyet düşüncesi dışarıya yansımış mıydı?

Mecdi Sadrettin Sayman (Gazeteci): Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştı. Mürahaslarımız Ankara'ya dönmüş ve Ankara'da siyasi çalışmalar önemli safhalar arz edercesine gelişmişti. Kurtuluş hareketini hazırlayan ve destekleyen Büyük Millet Meclisi tarihi kararlar vermiş bulunuyordu ve bu tarihi kararlar devam edeceğe benziyordu. Çankaya köşkünde Büyük Millet Meclisi başkanına ait tahsis edilmiş İstasyon'daki binada çeşitli temaslar ve toplantılar oluyordu. Fakat basın temsilcisi olarak böyle bir toplantının mahiyeti hakkında bir türlü hakikate yakın tahminlerde bulunamıyorduk. Haber alamıyorduk, her şey gizli tutuluyordu. Esasen Büyük Millet Meclisi çevrelerinde birkaç mümtaz sima hariç çoğunluk da bizler gibi meraktaydı. O tarihlerde politikacılar 3-5 yerde görünebiliyorlardı. Bunlardan biri şimdi müze olan Birinci Büyük Millet Meclisi binası ve koridorları, ikincisi Karaoğlan'da merkez kıraathanesi, Ulus meydanında Taşhan Oteli'nin karşısında İstanbul Lokantası ki bu lokanta bir katlı taş binadan ibarettir. Mebuslar buralara devam ederlerdi. O zaman daha ne bir siyasi kulüp ne de siyasiler için toplanabilecek bir salon ve imkanlar vardı. Ne çare ki buralarda karşılaştığımız mebuslar dahi yakın günlerin olaylarını bizden fazla bilmiyorlardı ve bir çoğu da belki de farkında değildi. Meclisin loş koridorunda Saruhan mebusları ile karşılaştım. İçlerinde merhum Mustafa Necati, sonra Milli Eğitim Bakanı olmuştu, "Ne var ne yok, sizlerden bir şey öğrenemiyoruz demek ki gazetecilerimizin haber alma tarafları biraz zayıf." diye bir çıkışta bulundu. Bu benim için bir ikaz oldu.

Atatürk ilk kez cumhuriyet fikrini açıklıyor

Mecdi Sadrettin Sayman (Gazeteci): Viyana'da intişar eden Neue Press'in temsilcisi Mösyö Lazar benden türlü konulara ait bilgi istemişti. Bu arada ve söz arasında aynı gün öğleden sonra Gazi Paşa tarafından kabul edilmek şerefine nail olacağını da söylemişti. Bana ısrarla Paşa'ya hangi meseleler üzerinde sualler sorayım, bilgi rica edeyim, diye sormuştu. Gazi Paşa'ya sorabilirsiniz demiştim: Türkiye'nin idare şekli kati suretle tayin edilmiş midir? Yoksa bir tekamül bahis konusu mudur?

Hükümet merkezi neresi olacaktır?

Bu konuları dikkatle not eden meslektaş benden ayrılarak kaldığı Taşhan Oteline gitti. Saat 16.00'da onu Büyük Millet Meclisi'nde Gazi Paşa'nın odasına girerken gördüm. Meclis toplantı halindeydi. Hararetli konuşmalar salon dışına aksediyordu. Yarım saat kadar geçmişti. Kapı açıldı önde Viyanalı gazeteci arkasında görüşme sırasında tercümanlık yapan Hamdullah Suphi soyadı sonradan Tanrıöver üstadımız çıktılar. Mösyö Lazar Meclis bahçesinde koluma girerek heyecanla aldığı beyanatın ana çizgilerini bana anlatmaya başlamıştı. Bir aralık cebinden notlarını çıkarmak ihtiyacını duydu. Ve adımlarını kısaltarak bilhassa hükümet merkezine dair Gazi Paşa'nın söylediğini aynen okudu. Beyanat şöyle bağlanıyordu: Ankara Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezidir.

Bu ifadenin önemi beni cezbetmişti. Sordum, demek cumhuriyeti telaffuz etti. Cevap aldım hem de kaç defa ısrarla hem de kaç defa. Meclise koştum Hamdullah Suphi Bey'i bularak sordum. Konuşmalarda Gazi Paşa cumhuriyetten bahsetti mi, diye. O da tekrarlardı hem de kaç defa kaç defa. İçim rahatlamıştı öğrenmek istediğim tamamlanmıştı. Postaneye koştum. Telgrafımı yazmaya başladım. Telgrafımda son günlerde Ankara'daki yoğun çalışmalarından bahisle başlamıştım. Bugünlerde mühim kararların verileceğini tebaruz ettirmiştim. Cumhuriyete temas ederek cumhuriyet ilan edilmesi ihtimalini bilhassa işaret ettim. Fakat düşündüm benim bu telgrafım gece yarısı İkdam'a varacak. İkdam'da gece sekreterliği yapan arkadaş belki bunu neşretmekten çekinecek, patronu uyandıramayacak. Yazı işleri müdürünü bulamayacak ve ertesi güne talik edecek diye bir endişeye kapıldım. Mösyö Lazar'a Gazi Paşa'nın verdiği beyanattan bir iki canlı cümle kattım. "Bugün Viyanalı gazeteci kabul eden Gazi Paşa muhtelif mevzulara temas ederken ez cümle demiştir ki" diye beyanattan 5-10 satırı ekledim. Telgrafı Yusuf Efendi'ye verdim, kelimeleri saymaya başladı. Hiç unutmam hala gözümde canlanır. Yusuf Efendi cumhuriyet kelimesine gözü takılınca gözlüğünü biraz oynattı kalemi elinden bıraktı. Gişenin ufak deliğinden yüzüme bakmaya başladı. Bir şey söylemeye cesaret etmedi. Yani bir iftihar, bir sual, hayır hiçbir şey demedi fakat ifadesinde hepsi vardı. Sonra anladı ki ben bunları düşünerek, bilerek kağıda döktüm. Kelimeleri saydı ve makbuzu hazırladı. O gün cebimde o telgrafın parasını ödeyecek kadar para yoktu. Bu telgraf buradan 22 Eylül'de çekilmişti. Avusturyalı gazeteci Atatürk o gün kabul etmişti ve İkdam'ın 23 Eylül 1923 tarihli nüshasında bu haber intişar etmişti. İstanbul'da büyük bir şaşkınlık büyük bir hayret ve büyük duygular uyandıran bu haber üzerine İstanbul gazetelerinin buradaki temsilcilerine telgraflar yağdırdıklarını hatırlarım. Cumhuriyet'in ilan edileceği haberini ilk defa veren gazeteci olarak mutluyum.

Not: Bu yazı dizisi, Nazmi Kal'ın TRT'de yayımlanan 'Cumhuriyeti Yaşayanlar' belgeselinin metinlerinden bölümlerdir. "Atatürk'ün Bilinmeyen Anıları" kitabına da alınmıştır.

Yazı, seri olarak devam edecektir.